

Раздзел I

АД ПЕРШАБЫТНАСЦІ ДА ЦЫВІЛІЗАЦЫІ

Праекты і даследаванні

◆ Самыя старажытныя «сляды» чалавека ў гісторыі ◆ Галоўныя загадкі неандэртальцаў ◆ Як чалавек выжываў у эпоху абледзянення? ◆ Рэлігійныя ўяўленні старажытных людзей ◆ Вынаходствы і адкрыцці першабытных людзей

§ 3. Найстаражытнейшыя людзі

?! 1. Што вывучае гісторыя? 2. Як вучоныя даведваюцца пра жыццё людзей у далёкім мінулым?

Вучоныя да гэтага часу спрачаюцца пра тое, дзе і калі з'явіліся першыя людзі. Менавіта ў Афрыцы знойдзены рэшткі магчымых продкаў чалавека. Як жылі першыя людзі? Як атрымлівалі ўсё неабходнае для жыцця? Што ўмелі рабіць?

1. Паходжанне чалавека. Да гэтага часу няма адзінага меркавання пра паходжанне чалавека на Зямлі. Рэлігія вучыць, што Бог стварыў Зямлю, засяліўшы яе рыбамі, птушкамі і звярамі. А затым па сваім падабенстве стварыў чалавека. Вучоныя прытрымліваюцца іншага пункту гледжання. Яны лічаць, што самым далёкім продкам сучаснага чалавека

▲ Этапы развіцця чалавека. *Рэканструкцыя*

з'яўляецца *чалавекападобная малпа*, якая жыла больш за 3 млн гадоў назад ва Усходняй Афрыцы. Больш за 2 млн гадоў назад на змену ёй прыйшоў *чалавек умелы*. Мозг гэтай істоты быў некалькі большым, чым мозг чалавекападобнай малпы. Чалавек умелы думаў не толькі пра неадкладнае здабыванне ежы, але і пра тое, як падрыхтаваць для гэтага неабходныя інструменты. Побач з касцямі чалавека ўмелага вучоныя знаходзяць абколатыя камяні — першыя *прылады працы*.

Яшчэ большым быў мозг у *чалавека прамахадзячага*, які пайшоў ад чалавека ўмелага каля 1,5 млн гадоў назад. Перамяшчэнне на дзвюх нагах спрыяла таму, што рукі станавіліся больш спрытнымі, а кісці і пальцы — рухомымі і гнуткімі. Такі чалавек ужо мог рабіць розныя каменныя прылады працы. Зносіны і сумесная праца спрыялі развіццю мыслення і маўлення чалавека.

2. Першыя прылады працы і заняткі найстаражытнейшых людзей. Першабытны чалавек здабываў сабе ежу, займаючыся *збіральніцтвам і паляваннем*. Ён карыстаўся толькі тым, што давала прырода: выкопваў ядомыя карані і клубні раслін, лічынкі насякомых, збіраў плады з дрэў, шукаў яйкі птушак і чарапах, паляваў на жывёл. Па-іншаму гэта называецца *прысвойваючая гаспадарка*.

◀ Прылады працы: 1 — палка-капалка; 2 — дубінка; 3 — скрабок; 4 — рубіла; 5—6 — наканечнікі гарпуна і дзіды.

☑ Як найстаражытнейшыя людзі выкарыстоўвалі гэтыя прылады працы?

Найстаражытнейшым людзям спатрэбіліся мільёны гадоў, каб удасканаліць прылады працы і зброю для палявання. Спачатку людзі навучыліся вырабляць *палкі-капалкі*, *дубінкі*, затым завостраныя камяні — *ручныя рубілы*, *скрабкі* і *дзіды*. З дапамогай рубіла можна было раздрабняць раслінную ежу, здзіраць кару, драбніць арэхі, узрыхляць зямлю ў пошуках караняплодаў, забіваць дробных жывёл, а таксама разбіраць тушу, разразаць шкуру, падзяляць мяса на кавалкі.

Якія веды і ўменні былі неабходны першабытнаму чалавеку для заняткаў збіральніцтвам і паляваннем?

З цягам часу людзі асвоілі новыя матэрыялы для вырабу прылад працы — косць і рог. Гэта дапамагло ўдасканаліць тыя прылады працы, што існавалі, і вынайсці новыя — *гарпуны*, *іголкі* і інш. З іх дапамогай людзі лавілі рыбу, апрацоўвалі шкуры забітых жывёл, з якіх рабілі адзенне. Уменне вырабляць прылады працы адрознівала людзей ад жывёл.

Найстаражытнейшыя людзі жылі невялікімі групамі па 15—20 чалавек. Яны сумесна здабывалі ежу і абараняліся ад звяроў. Такія калектывы людзей вучоныя назвалі *першабытным чалавечым статкам*. Узначальваў яго ваяк — самы дужы і актыўны ў статку.

3. Неандэртальцы. Каля 300 тыс. гадоў назад з'явіўся новы від істот, які стаў хутка рассяляцца па Зямлі. Вучоныя назвалі іх *неандэртальцамі*, таму што рэшткі гэтых людзей упершыню былі выяўлены ў даліне Неандэрталь (Гер-

манія). Сляды іх стаянак знойдзены таксама на берагах Дняпра.

Неандэртальцы былі цалкам прамахадзячымі, жылі ў пячорах і паўзямлянках. У іх жыллі ўжо меліся ачагі для раскладання агню і гатавання ежы. Неандэртальцы рабілі прылады працы з каменю і косці. Акрамя ручнога рубіла, яны выкарыстоўвалі каменныя скрабкі і нажы, з дапамогай якіх разбіралі тушы жывёл. Шкуры звяроў служылі зручным і цёплым адзеннем.

Неандэртальцы хавалі памерлых у ямах-магілах. Разам з выкапнёвымі рэшткамі гэтых людзей археолагі знаходзяць косці жывёл і прылады працы. Гэта гаворыць пра тое, што неандэртальцы здзяйснялі пахавальныя абрады і ў іх упершыню з’явіліся ўяўленні пра замагільнае жыццё.

4. Выкарыстанне агню. Звычайна ў жыллі людзей гарэла вогнішча. Яно абагрывала халоднай ноччу і абараняла ад драпежных звяроў, на ім гатавалі ежу. Мясца, спечанае на вуглях, было больш смачным за сырое. Выкарыстанне мясца ежы стала важным этапам у развіцці чалавека. Яго арганізм цяпер атрымліваў больш энергіі. Умацоўваўся шкілет чалавека, павялічвалася яго фізічная сіла, развіваўся і ўдасканальваўся мозг.

Доўгі час людзі не ўмелі самастойна здабываць агонь. Каб раскласці вогнішча, даводзілася збіраць з лясных пажарышчаў вугольчыкі, якія тлеюць. Таму днём і ноччу яны стараліся

с. 17–18

- ◀ Роля агню ў жыцці людзей
- ☑ З дапамогай схемы складзіце апавяданне пра выкарыстанне агню першабытнымі людзьмі.

падтрымліваць вогнішчы на сваіх стаянках. Страшнае бедства спасцігала людзей, калі гэта крыніца святла і цяпла згасала.

Прайшлі шматлікія тысячы гадоў, і першабытны чалавек сам навучыўся здабываць агонь пры дапамозе крэменю і іншых прыстасаванняў. Пакарыўшы агонь, людзі рэгулярна выкарыстоўвалі яго для сваіх патрэб.

5. Авалоданне маўленнем. Першабытныя людзі павінны былі неяк мець зносіны адзін з адным. Яны карысталіся толькі гукамі голасу, а таксама знакамі, жэстамі. Спачатку гукі і жэсты былі зусім простымі. Людзі перадавалі голасам страх, задавальненне, сігнал небяспекі. Толькі праз сотні тысячагоддзяў гукавое маўленне ператварылася ў выразную гаворку.

Такім чынам, выраб прылад працы, авалоданне агнём і маўленнем спрыялі вылучэнню чалавека са свету жывёл. Усё гэта адбывалася ў **каменным веку**, які назвалі так таму, што галоўныя прылады працы ў гэты час рабіліся з каменю. Доўжыўся каменны век больш за 2 млн гадоў.

ПАДВЯДЗЁМ ВЫНІКІ

♦ У гісторыі найстаражытнейшых людзей важным этапам было станаўленне прамой паходкі і развіццё чалавечага мозга. ♦ Узнікненне маўлення і мыслення, уменне вырабляць прылады працы сталі галоўнымі адрозненнямі найстаражытнейшага чалавека ад жывёл. ♦ Каб выжыць, уцалець і пакінуць пасля сябе нашчадкаў, першабытны чалавек не проста прыстасоўваўся да навакольнай прыроды, але, наадварот, актыўна яе асвойваў.

- ? 1. Якія пункты гледжання пра паходжанне чалавека на Зямлі вы ведаеце? Якога прытрымліваецеся вы? 2. Назавіце этапы ў развіцці найстаражытнейшага чалавека. Якія навукі і крыніцы дапамагаюць вучоным даведацца пра жыццё першабытных людзей? 3. Як называўся самы ранні этап у гісторыі чалавецтва? Чаму? 4. Як найстаражытнейшыя людзі здабывалі ежу? Ці можна сказаць, што чалавек каменнага веку цалкам залежаў ад прыроды? 5. У чым заключаюцца галоўныя адрозненні чалавека ад жывёл?